

PATVIRTINTA
Lietuvos Respublikos Vyriausybės
2026 m. d. nutarimu Nr.

KOVOS SU ANTISEMITIZMU, KSENOFOBIIJA AR BET KOKIOS KITOS FORMOS NESANTAIKOS KURSTYMU IR ŽYDŲ GYVENIMO PUOSELĖJIMO VEIKSMŲ PLANAS

I SKYRIUS BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Kovos su antisemitizmu, ksenofobija ar bet kokios kitos formos nesantaikos kurstymu ir žydų gyvenimo puoselėjimo veiksmų plano (toliau – Planas) tikslas – nuosekliai, kompleksiskai ir sistemingai šalinti antisemitizmo, ksenofobijos ar bet kokios kitos formos nesantaikos apraiškas, stiprinti visuomenės atsparumą trečiųjų šalių keliamoms grėsmėms, puoselėti žydų kultūros, istorijos ir religijos palikimą Lietuvoje, taip pat išsaugoti gyvą Holokausto aukų atmintį, stiprinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą ir užtikrinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo bei kitų teisės aktų nuostatų įgyvendinimą, atsižvelgiant į Europos Sąjungos (toliau – ES) bei tarptautinius įsipareigojimus žmogaus teisių srityje.

2. Planas parengtas:

2.1. įgyvendinant Dvidešimtosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Seimo 2025 m. rugsėjo 25 d. nutarimu Nr. XV-439 „Dėl Dvidešimtosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, 17, 463, 464 ir 536 punktus, kuriuose išdėstytas įsipareigojimas kovoti su antisemitizmu, ksenofobija ir bet kokios formos neapykantos kurstymu, taip pat imtis lyderystės ir, pasitelkus žmogaus teisių srities ekspertus, atskirų grupių ir visuomeninių organizacijų, judėjimų atstovus, suinteresuotas institucijas, parengti ir patvirtinus koordinuoti priemonių prieš antisemitizmą, ksenofobiją ar bet kokios kitos formos neapykantos kurstymą plano įgyvendinimą;

2.2. atsižvelgiant į 2021 m. spalio 5 d. Europos Komisijos komunikatą Nr. COM(2021) 615 Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „ES kovos su antisemitizmu ir žydų gyvenimo puoselėjimo strategija (2021–2030 m.)“ ir siekiant prisidėti prie šiame komunikate iškeltų bendrų Europos Komisijos (toliau – EK) tikslų įgyvendinimo, taip pat atsižvelgiant į 2020 m. rugsėjo 18 d. komunikatą Nr. COM(2020) 565 „Lygybės sąjunga, 2020–2025 m. ES kovos su rasizmu veiksmų planas“;

2.3. atsižvelgiant į Jungtinių Tautų antisemitizmo stebėjimo bei reagavimo sustiprinimo veiksmų planą, priimtą 2025 m. sausio 17 d. Niujorke;

2.4. remiantis Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – SAD), Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos (toliau – ŠMSM), Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos (toliau – URM), Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau – VRM), Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – TMD), Lietuvos savivaldybių asociacijos, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos, Žurnalistų etikos inspektoriatų tarnybos, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, Tautinių mažumų tarybos, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės, žmogaus teisių srityje veikiančių nevyriausybinių organizacijų (toliau – NVO) pateikta informacija, taip pat tyrimų ir visuomenės nuomonių apklausų duomenimis;

2.5. siekiant prisidėti prie bendrų Lietuvos valstybės kovos su antisemitizmu, ksenofobija, bet kokios formos neapykanta ir diskriminacija, taip pat asmenų lygybės užtikrinimo ir žydų gyvenimo puoselėjimo tikslų įgyvendinimo;

2.6. įgyvendinant Lietuvos Respublikos draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologijas įstatymą, kuriame įtvirtinta, kad draudžiama propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologijas viešuosiuose objektuose, ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą, draudžiantį skelbti informaciją, kuria skleidžiama ar kurstoma neapykanta, tyčiojimas, niekinimas, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, lytinės orientacijos, etninės priklausomybės, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, negalios, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar religijos pagrindu.

3. Plano uždaviniai:

3.1. visų formų antisemitizmo, ksenofobijos ar bet kokios kitos nesantaikos kurstymo prevencija ir kova su jais (kova su neapykantos nusikaltimais ir kalba, faktų iškraipymais ir stereotipais, Holokausto neigimu ir menkinimu; visuomenės informavimo ir sąmoningumo didinimas, siekiant skatinti toleranciją, pilietiškumą ir pagarbą žmogaus teisėms);

3.2. žydų gyvenimo puoselėjimas (žydų gyvenimo, religijos ar tikėjimo laisvės puoselėjimas; žydų kultūros ir paveldo išsaugojimas; švietimas apie žydų gyvenimą ir jo tyrimai; žydų švietimo, mokslo ir kultūros objektų apsauga);

3.3. Holokausto atminties puoselėjimas (švietimas apie Holokaustą, jo tyrimai ir atminties išsaugojimas; Holokausto aukų ir Pasaulio tautų teisuolių atminimo įamžinimas).

II SKYRIUS ESAMOS PADĖTIES ANALIZĖ

4. Moderni Lietuvos valstybė yra grindžiama pagarba žmogaus orumui, laisve, demokratija, lygybe, teisės viršenybe ir pagarba žmogaus teisėms, įskaitant įvairioms mažumoms priklausančių asmenų teises. Antisemitizmas, ksenofobija ir bet kokios kitos formos neapykanta yra nesuderinami su šiomis vertybėmis.

5. 2021 m. gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 84,61 proc. lietuvių; didžiausios tautinės mažumos surašymo metu buvo lenkų (6,53 proc.) ir rusų (5,02 proc.), o romų ir žydų bendruomenės Lietuvoje sudarė vos po 0,08 proc. gyventojų.

2024 m. ES tyrimų programos „Eurobarometras“ apklausos duomenimis, daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų sutinka, kad šalyje paplitusi diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ir buvimo romų tautybės. Palyginti su panašia 2019 m. apklausa, ženkliai padaugėjo manančių, kad Lietuvoje paplitusi diskriminacija dėl etninės kilmės (nuo 18 iki 27 proc.), translytiškumo (nuo 36 iki 46 proc.) ir interlytiškumo (nuo 28 iki 40 proc.).

Iš šios apklausos matyti, kad stereotipai vis dar turi didelį vaidmenį darbo santykių srityje: beveik trečdalis gyventojų jaustųsi nepatenkinti, jei bendradarbis, su kuriuo kasdien palaiko ryšius, būtų iš LGBTIQ+ bendruomenės. Ketvirtadalis nenorėtų dirbti su romų tautybės kolega. Bet neigiamiausios gyventojų nuostatos atsiskleidžia kalbant apie savo vaikų partnerius. Net 67 proc. Lietuvos gyventojų teigia, kad būtų nepatenkinti, jei jų vaikas užmegztų romantinius santykius su translyčiu asmeniu, 59 proc. – su tos pačios lyties žmogumi, 46 proc. – su romu ar musulmonu.

2025 m. kovo 8–24 d. Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Etninių tyrimų skyrius ir NVO VšĮ Diversity Development Group atliko tradicinę reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausą „Visuomenės nuostatos etninių, religinių, migrantų ir kitų socialinių grupių atžvilgiu Lietuvoje“. Apklausos duomenimis, net 59 proc. Lietuvos gyventojų nenorėtų gyventi kaimynystėje su romais, 51 proc. – su musulmonais, 45 proc. – su homoseksualiais asmenimis, 43 proc. – su migrantais iš Centrinės Azijos, 42 proc. – su pabėgėliais iš Rusijos, 18 proc. – su kitos rasės (odos spalvos) asmenimis, 23 proc. – su migrantais iš Baltarusijos, 10 proc. – su pabėgėliais iš Ukrainos.

Lyginant su ankstesnių apklausų „Visuomenės nuostatos etninių, religinių, migrantų ir kitų socialinių grupių atžvilgiu Lietuvoje“ duomenimis, romai vis dar labiausiai stigmatizuojama grupė

Lietuvoje. Taip pat nuolat auga nenoras gyventi kaimynystėje ir dirbti vienoje darbovietėje su migrantais iš Rusijos ir Baltarusijos. Pirmą kartą į tyrimą įtraukti migrantai iš Centrinės Azijos (Tadžikijos, Kirgizijos, Uzbekijos) iš karto pateko tarp vieną didžiausių socialinių distancijų patiriančių grupių. Nedidelis teigiamas poslinkis įvyko tik dėl homoseksualių asmenų.

6. Sociologinių tyrimų duomenų analizė rodo, kad apklaustųjų požiūris į tam tikras grupes keičiasi priklausomai nuo atitinkamos grupės atvaizdavimo žiniasklaidoje ar geopolitinių aplinkybių. Pavyzdžiui, 2021 m. „Eurobarometro“ apklausa, kuri buvo vykdoma po to, kai į šalį atvyko daug prieglobsčio prašytojų iš ne ES valstybių narių, o viešojoje erdvėje su migrantais susijusių neigiamų naujienų buvo labai daug, fiksavo, kad stipriai padaugėjo žmonių, imigraciją matančių kaip problemą (60 proc.). Tačiau 2024 m. šis skaičius vėl sumažėjo – imigraciją problema laikė kas ketvirtas Lietuvos gyventojas (27 proc.), panašiai kaip 2017 m. (28 proc.).

Aido Petrošiaus ir Vilūnės Kairienės („Mediaskopas“) atliktas Žiniasklaidos naratyvų apie baltarusių, rusų ir ukrainiečių tautybės asmenis 2021–2022 m. tyrimas parodė, kad Lietuvos žiniasklaida stengiasi laikytis formalųjų žurnalistinės etikos reikalavimų ir kuo neutraliau pateikti faktinę informaciją apie tiriamas etnines grupes. Neigiamame kontekste tiriamu laikotarpiu buvo charakterizuojama tik rusų tautinė mažuma Lietuvoje, kuriai žiniasklaida skyrė 1,59 proc. nepalankių atsiliepimų.

Tyrimo autoriai kartu pažymi, kad tautinių grupių atvaizdavimo žiniasklaidoje konkretus etnosas dažnai įreminamas sustabarėjusiomis lingvistinėmis etiketėmis, stereotipais, palyginimais bei redakcijų sprendimais labiau sureikšminti vienas temas kitų atžvilgiu. Pavyzdžiui, baltarusiai ir rusai dažnai vaizduojami kaip „eiliniai“ arba „paprasti“ savo tautos atstovai, bet šios neutralios etiketės paprastai įreminamos pasikartojančiame neigiamame kontekste: „eiliniai“ rusai ir baltarusiai nelinkę priešintis jų šalis valdančių autoritarinių režimų tironijai, jie dažnai paveikti valstybinės propagandos. Šių apibūdinimų visuma rusus ir baltarusius (ir migrantus, ir vietinių tautinių mažumų atstovus) netiesiogiai, tačiau nuosekliai charakterizuoja kaip nepatikimus.

7. Dar 1995 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė pareiškimą dėl rasizmo, ksenofobijos, antisemitizmo ir netolerancijos apraiškų, kuriuo pasisakė prieš rasinę neapykantą kurstančią ideologiją, smurtą ir diskriminaciją, prieš bet kokius veiksmus, keliančius įtampą ir nepasitikėjimą tarp skirtingų rasinių, etninių, tautinių, religinių ar socialinių grupių. Šis pareiškimas ir tais pačiais metais išreikštas Lietuvos siekis įstoti į ES lėmė prisijungimą prie įvairių tarptautinių žmogaus teisių dokumentų, susijusių su rasine ir tautine diskriminacija: Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (ratifikuota 1998 m., įsigaliojo 1999 m.), Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos (ratifikuota ir įsigaliojo 2000 m.), Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (ratifikuota ir įsigaliojo 1995 m.), Europos socialinės chartijos (pataisytos) (ratifikuota ir įsigaliojo 2001 m.). Šiuose tarptautinės teisės aktuose įtvirtinti universalūs nediskriminavimo ir lygybės principai yra integruoti į Lietuvos teisės sistemą (*inter alia* Lygių galimybių įstatymą, Lietuvos Respublikos darbo kodeksą, Lietuvos Respublikos strateginio valdymo įstatymą ir kt.).

Būdama ES narė, Lietuva įsipareigoja įgyvendinti ES lygmeniu priimtus privalomus dokumentus, taip pat dalį jų perkelti į nacionalinę teisę. Jau pagrindiniuose ES dokumentuose – Europos Sąjungos sutartyje ir Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo – yra įtvirtintos diskriminaciją draudžiančios nuostatos. 2000 m. gruodį Europos Parlamentas, ES Taryba ir Komisija oficialiai paskelbė Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją, kuri draudžia bet kokią diskriminaciją, ypač dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus, seksualinės orientacijos (21 straipsnis). 2000 m. taip pat priimta Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (kitai vadinama Rasių lygybės direktyva), siekiant sukurti kovos su diskriminacija dėl rasės ar etninės priklausomybės sistemą. 2005, 2006, 2008, 2017 ir 2018 m. Europos Parlamentas priėmė kelias rezoliucijas dėl Holokausto, romų padėties gerinimo,

antisemitizmo ir rasizmo. 2020 m. ES Taryba priėmė deklaraciją dėl kovos su antisemitizmu integravimo į visas politikos sritis. EK taip pat patvirtino: 2020–2025 m. ES kovos su rasizmu veiksmų planą ir 2020–2030 m. ES romų strateginę programą, 2020 m. – 2020–2025 m. LGBTIQ+ asmenų lygybės strategiją, 2021 m. – pirmąją ES kovos su antisemitizmu ir žydų gyvenimo puoselėjimo strategiją (2021–2030 m.).

Lietuva aktyviai dalyvauja tarptautiniuose kovos su antisemitizmu formatuose. URM atstovas vadovauja Lietuvos delegacijai Tarptautiniame Holokausto atminties aljanse (angl. *International Holocaust Remembrance Alliance*, toliau – IHRA), kurio narė Lietuva yra nuo 2002 m.; URM taip pat atstovauja Lietuvai EK darbo grupėje ES kovos su antisemitizmu ir žydų gyvenimo puoselėjimo strategijai įgyvendinti ir Pasaulio žydų kongreso suburtoje specialiųjų kovos su antisemitizmu pasiuntinių ir koordinatorių grupėje (SECCA). Lietuvai pirmininkaujant Europos Tarybos Ministrų Komitetui (2024 m. gegužės 17 d. – lapkričio 13 d.), kova su neapykantą kurstančia kalba buvo vienas iš prioritetų. Lietuva kasmet dalyvauja Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (toliau – ESBO) organizuojamoje konferencijoje, skirtoje antisemitizmo problematikai ESBO regione. Lietuva taip pat dalyvauja EK Kovos prieš diskriminaciją, įvairovės ir įtraukties iniciatyvinio komiteto (CDADI) veikloje, bendradarbiauja su Europos komisija prieš rasizmą ir netoleranciją (toliau – ECRI). Lietuvos nuolatinė misija Jungtinėse Tautose (toliau – JT) prisideda prie JT Holokausto atminimo ir informavimo programos. URM vykdo projektus Holokausto atminties, Lietuvos žydų gyvenimo ir kultūros puoselėjimo temomis. URM taip pat rengia informacines kampanijas, skirtas kovai su dezinformacija, neapykantos skatinimu ir faktų iškreipimu formuojant visuomenės nuomonę Rusijos agresijos prieš Ukrainą atveju, bei nuolat pabrėžia, kad Rusija, vykdydama žiaurią agresiją prieš Ukrainą ir jos žmones, atakavo ir Holokausto atminimo vietas Ukrainoje (pvz., Babin Jaro bombardavimas), menkina ar kursto neapykantą antisemitizmo pagrindu.

8. Konstitucijoje yra įtvirtintos kai kurios tautinių mažumų teisės. Konstitucijos 37 straipsnis tautinėms bendruomenėms (bendrėjoms) Lietuvoje užtikrina teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius, o 45 straipsnis skelbia, kad piliečių tautinės bendrijos tautinės kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai, tačiau valstybė teikia joms paramą.

Konstitucijos 29 straipsnyje nurodytas nediskriminavimo ir lygiateisiškumo principas reiškia, kad asmenų diskriminacija nesuderinama su Konstitucijoje įtvirtintomis pagarbos žmogaus teisėms vertybėmis. Tautinių mažumų teises, tautybių politikos formavimo ir įgyvendinimo principus ir mechanizmus nustato ir 2024 m. lapkričio 7 d. priimtas bei 2025 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas (1989 m. priimtas Tautinių mažumų įstatymas neteko galios 2010 m.). Be kita ko, šiame įstatyme istorinės tautinės mažumos apibrėžtos taip: tai tautinės mažumos, kurios yra nykstančios ir neturi savo istorinės tėvynės, su kuria gali tapatintis šiuo metu. Prie jų priskiriami Lietuvos totoriai, karaimai bei romai. Valstybė ir savivaldybės yra įpareigos jomis rūpintis bei jas puoselėti.

Tautinių mažumų įstatymas užtikrina teisę Lietuvoje mokytis tautinių mažumų kalbomis, o šią teisę detalizuoja Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, kuriame įtvirtinta, kad vietovėse, kuriose tradiciškai gausiai gyvena tautinė mažuma, savivaldybė, jei bendruomenė to prašo, užtikrina mokymąsi tautinės mažumos kalba arba galimybę mokytis tautinės mažumos kalbos.

Vis dėlto kyla iššūkių įgyvendinant tinkamą romų vaikų integraciją į švietimo procesą, atsiranda atskirų teisėkūros iniciatyvų, siekiančių apriboti mokymąsi tautinių mažumų kalbomis. Be to, NVO, veikiančių žmogaus teisių užtikrinimo srityje, vertinimu, švietimas apie įvairias Lietuvos tautines mažumas (įtraukiant Lietuvos žydų, romų, kitų tautinių mažumų istoriją) ar LGBTIQ+ bendruomenes vis dar nėra tinkamai integruotas į formalią Lietuvos švietimo sistemą. Gyvenimo įgūdžių programa nepakankamai orientuota į mokymąsi apie visuomenės įvairovę.

Apsaugos nuo diskriminacijos srityje svarbiausiu laikomas 2005 m. įsigaliojęs Lygių galimybių įstatymas, kuris užtikrina lygias galimybes ir nediskriminavimą amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų pagrindais. Lygių galimybių įstatymas nustato ir gyventojų skundus bei paklausimus nagrinėjančios Lygių galimybių

kontrolieriaus tarnybos kompetencijas. Antidiskriminacines nuostatas ir garantijas įtvirtina 2017 m. įsigaliojęs Darbo kodeksas.

Pažymėtina, kad nė viename iš anksčiau paminėtų teisės aktų nėra pateikti rasės ar etninės kilmės apibrėžimai. Bet Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2018 m. sausio 24 d. pasitarimo protokolu Nr. 4 pritarė IHRA rekomendacijai dėl teisiškai neįpareigojančios darbinės antisemitizmo apibrėžties įtvirtinimo ir ja vadovaujasi: „Antisemitizmas yra tam tikra samprata apie žydus, kuri gali pasireikšti neapykanta žydams. Žodinės ir fizinės antisemitizmo apraiškos yra nukreiptos į žydus arba ne žydų tautybės asmenis ir (arba) jų nuosavybę, žydų bendruomenės institucijas ir religinius objektus.“

9. Saviraiškos laisvė, įtvirtinta Konstitucijos 25 straipsnyje, yra nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos ir diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 170 straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę už kurstymą prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę, BK 170¹ straipsnis – už grupių ir organizacijų, turinčių tikslą diskriminuoti žmonių grupę arba kurstyti prieš ją, kūrimą ir veiklą, BK 170² straipsnis – už viešą pritarimą tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams, jų neigimą ar šiurkštų menkinimą, BK 312 straipsnio 2 dalis – už kapo ar kitos viešosios pagarbos vietos išniekinimą dėl rasinių, nacionalinių ar religinių motyvų. Kartu siekis išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, religijos arba įsitikinimų ar pažiūrų yra laikomas ir baudžiamąją atsakomybę sunkinančiu požymiu už nužudymą, sunkų bei nesunkų sveikatos sutrikdymą. Galiausiai BK 60 straipsnyje yra įtvirtinta bendro pobūdžio sunkinanti aplinkybė dėl minėtų diskriminacijos pagrindų, kuri gali būti pritaikoma bet kurios kitos nusikalstamos veikos atveju.

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso (toliau – ANK) 481 straipsnyje numatyta administracinė atsakomybė už nedidelį viešosios tvarkos trikdymą, kuris pasireiškia necenzūriniais žodžiais ar gestais viešosiose vietose, įžeidžiančiu kibimu prie žmonių, kitais tyčiniaus veiksmais, kuriais siekiama pažeisti viešąją tvarką ir žmonių rimtį. Nors šioje veikoje nėra išskirti minėti diskriminavimo pagrindai, ANK 36 straipsnyje, kaip ir BK, nustatyta sunkinanti aplinkybė dėl minėtų diskriminacinių pagrindų. ANK 524 straipsnyje numatyta atsakomybė už nacistinių ar komunistinių simbolių platinimą ar demonstravimą.

Policijos pareigūnams, prokurorams ir teisėjams teikiamos metodinės rekomendacijos, keliama jų kvalifikacija bei kuriami nauji instrumentai kovai su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba. 2020 m. buvo parengtos ir generalinio prokuroro patvirtintos Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos; siekiant veiksmingiau reaguoti į neapykantos nusikaltimus, neapykantos kalbą ir efektyviau juos tirti, 2023 m. jos patobulintos.

2020 m. teisėsaugos pareigūnams parengtas praktinis vadovas „Bendradarbiavimas su neapykantos nusikaltimų pažeidžiamomis bendruomenėmis“, kuriame pateikiama informacija, padedanti geriau atpažinti neapykantos nusikaltimus, ir rekomendacijos, kaip užmegzti ir palaikyti ryšius su bendruomenėmis. Nuo 2020 m. temos „Neapykantos nusikaltimų samprata, požymiai, formos, teisinis reglamentavimas“ ir „Neapykantos nusikaltimų skirtumai nuo kitų nusikalstamų veikų“ integruotos į policininko modulinę profesinio mokymo programą, o tema „Neapykantos nusikaltimų samprata, požymiai, formos. Kuo skiriasi nuo kitų nusikalstamų veikų“ įtraukta į būsimų policijos pareigūnų įvadinio mokymo kursų programą. Policijos pareigūnams organizuojami mokymai pagal 2019 m. patvirtintą kvalifikacijos tobulinimo programą „Pareigūnų veiksmai neapykantos nusikaltimų atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus“. Nacionalinė teismų administracija kasmet organizuoja mokymus teisėjams tema „Neapykantos nusikaltimai: teisiniai ir psichologiniai aspektai“.

2021 m. Lietuvos policijoje įsteigtos virtualaus patrulio pareigybės, skirtos prevencinei veiklai elektroninėje erdvėje. Viena iš pagrindinių šių pareigūnų funkcijų – identifikuoti neteisėtą ar žalingą

turinį internete ir perduoti jį atitinkamiems padaliniais tirti. Virtualus patrulis taip pat rašo viešus prevencinius komentarus dėl neapykantos (nesantaikos) kurstymo, įspėjančius interneto vartotojus dėl gresiančios baudžiamosios atsakomybės.

2022 m. Integruotoje baudžiamojo proceso sistemoje (IBPS) įdiegti nauji funkcionalumai, skirti neapykantos nusikaltimams registruoti ir tirti: sudaryta galimybė policijos pareigūnams ir prokurorams, registruojant nusikalstamą veiką ir pradedant ikiteisminį tyrimą, taip pat ir tyrimo metu nurodyti, ar tai galimas neapykantos nusikaltimas.

Nuo 2020 m. policijos bendruomenės pareigūnai įpareigoti reguliariai organizuoti susitikimus su prižiūrimoje teritorijoje esančiomis mažumų ir (ar) socialinę atskirtį galinčiomis patirti (dėl negalios, amžiaus, lyties, rasinės ir etninės kilmės, tautybės, tikėjimo, įsitikinimų ir pažiūrų, lytinės orientacijos, socialinės padėties ir kt.) bendruomenėmis (ar jų atstovais).

*Užregistruoti neapykantą kurstančios kalbos atvejai ir jų tyrimo rezultatai
(Nusikalstamų veikų žinybinio registro ir Lietuvos teismų informacinės sistemos duomenys)*

BK straipsnis	Užregistruoti (ištirti) nusikaltimai				Gautos (išnagrinėtos) baudžiamosios bylos pirmosios instancijos teismuose			
	2021 m.	2022 m.	2023 m.	2024 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.	2024 m.
170 straipsnis	82 (66)	84 (56)	44 (33)	66 (35)	26 (24)	35 (36)	17 (15)	24 (21)
170 ² straipsnis	0 (0)	6 (2)	4 (1)	5 (2)	0 (0)	1 (1)	0 (0)	2 (2)

Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis, 2024 m., palyginti su 2023 m., pagal BK 170 straipsnį užregistruotų nusikaltimų padaugėjo nuo 44 iki 66, arba 50 proc., tačiau 2021–2022 m. lygio nepasiekė. 2024 m. pirmosios instancijos teismuose, baigus nagrinėti 21 bylą dėl tokių nusikaltimų, nuteista 15 asmenų (2023 m. – atitinkamai 15 ir 13).

Turimi statistiniai duomenys rodo, kad pranešimų apie neapykantos incidentus skaičiui, atitinkamai ir užregistruotų neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atvejų skaičiui įtakos turi ne tik reali neapykantos incidentų situacija, bet ir kompetentingų valstybės institucijų ir įstaigų bei NVO proaktyvi veikla ir pajėgumai vykdyti neapykantos kalbos stebėseną, taip pat nukentėjusiųjų ir visuomenės informuotumas apie svarbą ir galimybes bei būdus pranešti apie neapykantos incidentus.

Taip pat NVO signalizuoja, kad pažeidžiamoms visuomenės grupėms trūksta specializuotų konsultacijų ir pagalbos. Todėl tikslinga per tiesioginius ryšius ir bendravimą pažeidžiamas visuomenės grupes informuoti, kaip atpažinti ir pranešti apie neapykantos incidentus. Taip pat rekomenduojama didinti galimybes nukentėjusiems nuo neapykantos kalbos ar neapykantos nusikaltimų asmenims gauti reikiamą specializuotą pagalbą – informavimą, teisinį ir emocinį konsultavimą, pagalbą kreipiantis į teisėsaugą ir baudžiamojo proceso metu ir kt.

2024 m. dr. Eglės Vileikienės atliktos policijos pareigūnų ir prokurorų apklausos duomenys rodo teigiamus teisėsaugos pareigūnų požiūrio ir nuostatų, susijusių su neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimais, pokyčius, palyginti su 2021 m. Tačiau dalis teisėsaugos pareigūnų vis dar vadovaujasi stereotipais neapykantos nusikaltimų aukų atžvilgiu, jomis nepasitiki, o neapykantos nusikaltimų poveikio supratimas nepakankamas.

10. NVO duomenimis, net 90 proc. neapykantos kalbos atvejų padaroma internete: naujienu portalų komentarų skiltyse, socialiniuose tinkluose, slaptose grupėse, forumuose ir pan. Dažniausiai neapykantos kalba yra nukreipta prieš LGBTIQ+ ir tautinių mažumų bendruomenių atstovus. SADM duomenimis, neapykantos kalbos apraiškų viešojoje erdvėje nemažėja, taigi poreikis apsaugoti pažeidžiamas asmenų grupes nuo šių veikų, nukreiptų prieš žmonių lygiateisiškumą, išlieka itin aktualus. Dirbtinio intelekto pagrindu veikianti sistema ne tik supaprastintų procesą (neteisėti komentarai būtų atrinkti ir pažymėti automatiškai), bet kartu optimizuotų procesą ir padarytų jį efektyvesnį. Operatyviai užkertant kelią prieigai prie neapykantą skleidžiančių komentarų, pažeidžiamos grupės būtų apsaugotos nuo antrinės viktimizacijos. SADM, bendradarbiaudama su Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, inicijavo informacinės sistemos kovojant su neapykantos

kalba internete atnaujinimą ir 2024 m. buvo atlikti suplanuoti šios sistemos atnaujinimo I etapo darbai.

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba nurodo, kad 2024 m. padaugėjo asmens ar asmenų grupės niekinimo ir tyčiojimosi iš jų dėl jų rasės, tautybės, kilmės, kalbos, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar išpažįstamos religijos atvejų. Šios tarnybos fiksuoti pažeidimai savaime neatskleidžia problemos masto ar didėjimo priežasčių, nes nukentėję nuo neapykantą kurstančios kalbos ar neapykantos nusikaltimo į teisėsaugą ar kitas kontroliuojančias institucijas dažnai nesikreipia dėl nežinojimo, kad galima kreiptis ir (ar) kur ir kaip kreiptis, ir (ar) nemokėjimo ginti savo teisių.

*Neapykantos kalbos atvejai
(Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos duomenys)*

Neapykantos kalbos rūšys	Neapykantos kalbos atvejų asmens ar asmenų grupės atžvilgiu dėl rasės, tautybės, kilmės, kalbos skaičius			Neapykantos kalbos atvejų asmens ar asmenų grupės atžvilgiu dėl tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar religijos skaičius		
	2022 m.	2023 m.	2024 m.	2022 m.	2023 m.	2024 m.
Niekinimo, tyčiojimosi atvejai	8	5	16	4	4	14
Kurstymo smurtauti ar fiziškai susidoroti atvejai	4	1	3	2	2	3
Kurstymo diskriminuoti atvejai	4	1	5	2	2	1

11. Lietuvos žydai ir žydų bendruomenės (litvakai) jau septynis šimtus metų prisideda prie Lietuvos socialinio, politinio, ekonominio, mokslinio ir kultūrinio vystymosi ir yra neatskiriama Lietuvos tapatybės dalis. Iki Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje gyveno apie 200 tūkst. žydų. Vokiečių okupacijos metu daugiau nei 90 proc. litvakų buvo nužudyti nacių valdžios nurodymu specialių dalinių ir jų vietinių pagalbininkų. Visoje Lietuvoje yra apie 200 Holokausto vietų, žymiausios jų – Panerių miškas ir Kauno IX fortas.

Tačiau antisemitizmas nesibaigė kartu su Holokaustu. Šiuolaikinis antisemitizmas pasireiškia įvairiomis formomis: nuo neapykantos kalbos internete, kėsಿನimosi į žydų bendruomenės narių orumą, psichologinį saugumą iki neapykantos nusikaltimų ir išpuolių prieš žydų tautybės asmenis, jų turtą, institucijas ir sinagogų, kapinių, memorialų išniekinimo. Latentinis (nematomas) antisemitizmas slypi kasdienybėje, pvz., stereotipuose, kurie instrumentalizuojami tiek viešojoje erdvėje, tiek pavienių asmenų. Šie reiškiniai sustiprėjo neišprovokuoto Rusijos pradėto karo prieš Ukrainą kontekste, o ypač po 2023 m. spalio 7 d. plataus masto teroristinės grupuotės „Hamas“ išpuolio Izraelio ir Gazos ruožo pasienyje bei Izraelio karinės operacijos Gazoje.

Nuo 2022 m. iki 2025 m. I ketvirčio užfiksuota 13 įvykių, kurstančių tautinę neapykantą ir nukreiptų prieš žydų bendruomenę, dėl kurių pradėti ikiteisminiai tyrimai. Tarp šių įvykių – žydų bendruomenės patalpų, sinagogos ir memorialinių vietų išniekinimas, vandališki veiksmai ir turto apgadinimas, pasisakymai socialiniuose tinkluose. Tuo tarpu istorinės savimonės didinimas ir kova su antisemitizmu valstybės politikos lygmeniu vis dar stringa. Pavyzdžiui, 2023 m. „Eurobarometro“ duomenimis, tik 27 proc. gyventojų mano, kad Lietuvoje pastangos įveikti visas diskriminacijos formas yra efektyvios. Šis skaičius nuo 2019 m. išaugo vos 3 proc. Dar 40 proc. gyventojų pastangas įveikti diskriminaciją laiko vidutinio efektyvumo.

ECRI naujausioje 2024 m. (6-ojoje) ataskaitoje apie Lietuvą pažymima, kad vis dar pasitaiko antisemitinių neapykantos kalbų, įskaitant ir politikų pasisakymus, ir pateikiamos rekomendacijos dėl visuomenės informuotumo didinimo, nuosavybės grąžinimo žydams ir žydų bendruomenėms.

Stiprinti kovą su diskriminacija ir ksenofobija Lietuvai rekomenduoja ir JT Žmogaus teisių komitetas: 2018 m. savo baigiamosiose rekomendacijose jis rekomendavo Lietuvai stiprinti diskriminacijos, nukreiptos prieš romų kilmės asmenis, ir diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos prevencijos priemones, taip pat neapykantos nusikaltimų bei neapykantos kalbos prevencijos priemones. JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas 2019 m. savo baigiamosiose rekomendacijose rekomendavo Lietuvai aktyviau rinkti lygybės duomenis, stiprinti ombudsmenų vaidmenį, tobulinti teisinę sistemą, siekiant įgyvendinti nediskriminavimo principą, stiprinti kovą su neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimais.

JAV veikiančios Kovos su šmeižtu lygos (angl. *Anti-Defamation League*) 2025 m. paskelbto pasaulinio antisemitizmo indekso duomenimis, Lietuva liko 36-oje vietoje (aukštesnė vieta reiškia mažiau antisemitinių nuotaikų) iš 103 pasaulio valstybių, Rytų Europos regione mūsų šalis yra aukščiau už vidurkį (šešta). 63 proc. Lietuvos gyventojų turi teigiamą nuomonę apie žydus, 56 proc. – teigiamą nuomonę apie Izraelį. Bet kartu, Kovos su šmeižtu lygos skaičiavimais, apie 839 tūkst. Lietuvos gyventojų vis dar gali turėti tam tikrų antisemitinių nuostatų: 45 proc. mano, kad žydai yra labiau lojalūs Izraelio nei šalies, kurioje gyvena, atžvilgiu; 48 proc. mano, kad žydai turi per daug įtakos globaliems reikalams; 49 proc. įsitikinę, kad žydai turi per daug įtakos versle. Nors 74 proc. lietuvių mano, kad Holokaustas įvyko ir buvo tinkamai istorijos įvertintas, net 58 proc. laikosi nuomonės, kad žydai per daug ir per dažnai kalba apie savo per Holokaustą patirtas skriaudas.

Taigi, nors Lietuvos visuomenės bendras tolerancijos lygis ir gana aukštas, stereotipinis mąstymas vis dar gajus – ypač tarp vyresnių ar mažiau išsilavinusių gyventojų. Taip pat pastebima, jog tolerancijos skatinimo veiklos dažnai fragmentiškos – priklauso nuo pavienių entuziastų, o ne nuo sistemingo valstybės ir savivaldybių požiūrio. Dėl to iniciatyvos dažnai nutrūksta pasibaigus finansavimui ar keičiantis personalui, trūksta viešų mechanizmų, kaip institucijos turėtų reaguoti į neapykantos incidentus – ne tik policijos lygmeniu, bet ir per bendruomeninius kanalus.

Antisemitizmas, ksenofobija, neapykanta yra plačiai paplitę reiškiniai internete (ypač socialiniuose tinkluose) ir gali skatinti radikalizaciją bei fizinius išpuolius. Todėl tokios veikos turi būti ne tik kriminalizuotos, bet ir veiksmingai užkardytos. Antisemitiniai stereotipai, šamokso teorijos, net jei nėra neteisėti, visada žalingi. Tai suponuoja būtinybę stiprinti dialogą su žiniasklaida, pramonės, prekybos bei informacinių technologijų įmonėmis – kad bendradarbiaudamos jos padėtų užtikrinti, kad tokie dalykai nebūtų eksponuojami ir (arba) jais nebūtų prekiaujama. Dezinformacijos kampanijų, neapykantos kalbos, ekstremistinės kalbos analizei ir atsakomosioms priemonėms turi būti skiriamas ypatingas dėmesys.

Šiuo metu policijos įstaigos, būdamos atsakingos už visuomenės saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimą prižiūrime teritorijoje, nuolat vertina prižiūrimos teritorijos kriminogeninę situaciją, žino prižiūrime teritorijoje veikiančias žydų įstaigas, organizacijas, bendruomenes ir pan. Dalis policijos įstaigų įtraukia šias vietas į patruliavimo sektorių biuletenius ir planuoja patruliavimą. Taip pat policijos įstaigos sulaukia įvairių organizacijų ir bendruomenių (tarp jų ir Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės) prašymų skirti papildomų policijos pajėgų (susistiprinti saugumą) didesnių ir (ar) svarbesnių bendruomenės švenčių ar renginių metu. Be to, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė nuolat prašo, kad žydų religinių apeigų, švietimo, kultūros vietose būtų pritaikytos specialios apsaugos priemonės.

Lietuvoje veikiančios paramos antisemitinių incidentų aukoms struktūra dažnai nepakankama. Turi būti kuriamos integruotos tikslinės specializuotos paramos paslaugos, skirtos labiausiai pažeidžiamoms nusikaltimų aukoms, įskaitant antisemitinių neapykantos nusikaltimų aukas. Policijos darbuotojams ir kitiems asmenims, kurie tiesiogiai bendrauja su neapykantos nusikaltimų aukomis, būtini specialūs mokymai nediskriminavimo tema, taip pat reikia didinti jų motyvaciją.

12. Dauguma Lietuvos savivaldybių asociacijos apklaustų savivaldybių nurodo, kad nors antisemitizmo ar ksenofobijos apraiškų tiesiogiai nefiksuoja, tačiau prevencinis darbas vis tiek vykdomas per švietimą, kultūrines veiklas ir istorijos pažinimą. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto savivaldybė imasi veiksmų istorinės atminties srityje – pašalina žydiškus antkapinius akmenis iš viešųjų infrastruktūros objektų, kuriuose jie buvo panaudoti sovietmečiu, ir saugo juos, kad vėliau integruotų į būsimas memorialines erdves. Vilniuje edukacija apie diskriminaciją vyksta per muziejus, bendradarbiavimą su žydų bendruomene. Bet ne visos savivaldybės turi kontaktų su žydų bendruomenėmis – dėl to nėra galimybės gauti pagalbos, organizuoti renginius ar pasitelkti ekspertus. Be to, daugelyje savivaldybių trūksta sistemingo mechanizmo, įgalinančio kovoti su neapykantos nusikaltimais. Dėl to tampa sudėtinga tiek kaupti statistiką, tiek priimti ilgalaikius sprendimus.

Daugelio savivaldybių švietimo įstaigos ugdymo turinį papildė temomis apie neapykantą, diskriminaciją bei žydų istoriją – tai vyksta per įvairias pamokas ar papildomas veiklas. Kai kur jos vykdomos glaudžiai bendradarbiaujant su žydų bendruomene ar Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejumi. Šiuo aspektu išsiskiria mokyklos, turinčios tolerancijos ugdymo centrus (pvz., Šiauliuose, Kelmėje, Kauno rajone, Vilniuje ir kt.; ŠMSM duomenimis, Lietuvos ugdymo įstaigose veikia 177 tolerancijos ugdymo centrai), kurie užtikrina nuolatinės veiklas, tokias kaip žmogaus teisių švietimas, parodos, susitikimai, filmų peržiūros. Tačiau vietovėse, ypač kur nebėra žydų bendruomenių, Holokausto ar antisemitizmo temos retai aptariamos kasdienybėje, gyventojai apie žydų gyvenimą žino tik iš istorinės perspektyvos ar stereotipinių pasakojimų. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, žmogaus teisių organizacijų nuomone, švietimo sistemoje trūksta integruotų ugdymo programų, kurios nuosekliai išnagrinėtų diskriminaciją, antisemitizmą, homofobiją ir žmogaus teises. Daug lemia konkrečių mokytojų iniciatyva.

Edukacinius renginius, kurių tikslas – mažinti neapykantos kalbos pasireiškimo galimybes ir stiprinti kultūrinį suvokimą, daugelyje savivaldybių vykdo kultūros įstaigos, muziejai bei bibliotekos. Šie renginiai dažniausiai siejami su istorinėmis datomis arba teminiais projektais. Bet ne visos mokyklos ar kultūros įstaigos yra pasirengusios įtraukti jautrias temas, tokias kaip antisemitizmas, į savo veiklas. Dėl to Holokausto ir diskriminacijos temos kartais lieka užribyje. Tolerancijos dienos ar Holokausto minėjimai dažnai yra vienetiniai, kai tema iškeliamą viešai, o tai neužtikrina ilgalaikio poveikio.

Ypač svarbu pabrėžti, kad Lietuvos žydų istorija neprasideda Holokaustu. Šiuo metu vyraujantis ir gana siauras Holokausto kontekstas lemia, kad Lietuvos žydų palikimas dažnai matomas tik per tragedijos prizmę, neatskleidžiant žydų bendruomenės svarbos šalies istorijai ir jos raidai per šimtmečius. Siekiant griauti išankstines nuostatas ir užtikrinti visapusišką pripažinimą, kad žydų gyvenimas yra Lietuvos visuomenės gyvenimo dalis, reikia didinti visuomenės sąmoningumą ir gilinti jos žinias apie žydų istoriją ir kultūrą. Meno ir kultūros sektorius (teatras, muzika, kinas) yra galinga jėga, kuri paskatintų įtraukti ir kovą su visų formų neapykanta bei diskriminacija.

13. 2009 m. birželio 26–30 d. Terezine (Čekija) vykusioje Holokausto laikotarpio turto konferencijoje (angl. *the Prague Holocaust Era Assets Conference*) aptarti Holokaustą išgyvenusių asmenų gerovės ir nekilnojamojo turto klausimai. Konferencijoje priimta Terezino deklaracija, kurioje pabrėžiama su Holokaustu susijusio konfiskuoto nekilnojamojo turto grąžinimo svarba atgaivinant ir puoselėjant žydų gyvenimą, užtikrinant jų ateitį, patenkinant Holokaustą išgyvenusiujų gerovės poreikius, skatinant žydų kultūros paveldo puoselėjimą. Deklaraciją pasirašiusios šalys, tarp jų ir Lietuva, raginamos priimti atitinkamus teisės aktus, kurie įtvirtintų deklaracijoje minimų klausimų sprendimą.

Įgyvendinant Terezino deklaraciją, Lietuvos žydų religinių bendruomenių turto klausimas išspręstas 2011 m. birželio 21 d. priėmus Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą. Šis įstatymas numatė ne konkretų restitucijos proceso mechanizmą, bet fiksuoto dydžio per tam tikrą laiką (iki 2023 m. kovo 1 d.) išmokamą kompensaciją (37 mln. eurų) už Lietuvos žydų religinių bendruomenių turėtą nekilnojamąjį turtą, kaip valstybės geros valios išraišką atkuriant istorinį teisingumą. Šiai kompensacijai administruoti

žydų bendruomenės įkūrė VŠĮ „Geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą disponavimo fondas“ (toliau – Geros valios fondas).

2022 m. pabaigoje priimti šio įstatymo pakeitimai, panašiu būdu sprendžiantys ir privataus Lietuvos žydų nekilnojamojo turto restitucijos klausimą. Už visą privatų, įskaitant ir bešeimininkį, nekilnojamąjį turtą, perimtą valstybės nuosavybėn dėl Holokausto nelikus tokio turto savininkų ar paveldėtojų, Lietuva įsipareigojo iki 2030 m. liepos 1 d. sumokėti 37 mln. eurų dydžio piniginę kompensaciją Geros valios fondui.

Šios kompensacijos naudojamos Lietuvos žydų religiniams, kultūros, sveikatos apsaugos, sporto, švietimo, mokslo ir kitiems Lietuvos žydų bendruomenės puoselėjimo tikslams Lietuvoje. Geros valios fondui išmokėta piniginė kompensacija taip pat naudojama šiam fondui pateiktiems nukentėjusių asmenų ar jų teisių perėmėjų individualiems prašymams dėl Lietuvos žydų nekilnojamojo turto tenkinti.

14. Žydų kultūros paveldas yra neatskiriama Lietuvos kultūros dalis. Per Holokaustą išnaikinus žydų bendruomenes, Lietuvos veidas pakito, daugelis žydų gyvenimui reikšmingų pastatų, kapinių ir kitų žydų paveldo vietų tapo apleisti ir nebenaudojami. Kai kur žydų paveldo objektai restauruoti ir pritaikyti šiuolaikinėms funkcijoms – bendruomenės centrams, edukacinėms erdvėms, ekspozicijoms. Vilniuje šiuo požiūriu svarbus projektas – buvusioje žydų bibliotekoje atidarytas atminties centras, kuris tarnauja kaip susitikimų ir diskusijų vieta. Tokios erdvės suteikia galimybę susieti paveldą su šiandienos reikmėmis (Anykščių rajono Kurklių sinagoga, Kėdainių daugiakultūris centras, Joniškio sinagogų kompleksas, Pakruojo sinagoga, Telšių ješiva ir kt.).

Kai kuriose savivaldybėse žydų paveldas įtrauktas į turizmo maršrutus, kuriuose apžvelgiamos sinagogos, getų teritorijos, kapinės. Įvairiose Lietuvos vietose istorinės atminties naratyvas puoselėjamas per muziejus, lauko ekspozicijas ar paminklus (Anykščiai, Jonavos rajonas, Rietavas, Ignalina, Šiauliai, Vilnius). Kitos savivaldybės (Alytus, Kėdainiai, Kupiškis, Joniškis, Kelmė) turi gerai išvystytą žydų istorijos ir kultūros pažinimui skirtą edukacinę infrastruktūrą, kuri apima muziejus, parodas, renginius, teminius leidinius.

Vilniuje į edukacinius projektus įsitraukia ir tarptautinio masto institucijos, tokios kaip Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus ar Žydų kultūros paveldo centras. Be to, Lietuvos sostinėje žydų religinis ir kultūrinis gyvenimas nėra tik istorinės atminties klausimas – čia aktyviai veikia žydų bendruomenė, o paveldas įprasminamas tiek instituciniu, tiek edukaciniu lygmenimis. Mieste veikia Choralinė sinagoga, religinės organizacijos, švietimo įstaigos, vyksta įvairūs kultūros renginiai. Tai suteikia Vilniui išskirtinį statusą žydų tapatybės ir atminties puoselėjimo srityje.

Daugėja iniciatyvų, kurios susieja vietos bendruomenes su žydų diasporos palikuonimis. Esama ir privačių iniciatyvų, kaip antai Šeduvos žydų palikuonių projektas: Radviliškio rajone Šeduvoje jie sukūrė ir 2025 m. atidarė privatų muziejų „Dingęs štetlas“. Jame remiantis Šeduvos žydų istorijomis atkurta Lietuvos miestelių žydų istorija, galima susipažinti su jų kultūra, religija, folkloru, kasdieniniu gyvenimu, santykiais su kaimynais – su tuo, kas po karo visoje Rytų Europoje neteko tėstinumo.

Žydų paveldo tvarkymui kasmet skiriama ir valstybės biudžeto lėšų. Nekilnojamųjų kultūros vertybių tvarkybos darbų (paveldotvarkos) finansavimo 2024–2026 metų programoje Kauno Ohel Jaakov choralinės sinagogos, Vilniaus choralinės Taharat Hakodesh sinagogos ir Tirkšlių (Mažeikių rajono savivaldybė) sinagogos tvarkybai skirta daugiau kaip 3,6 mln. eurų. Tačiau Lietuvoje trūksta ne tik nacionalinio lygmens struktūros, kuri koordinuotų neapykantos prevenciją, bet ir aiškos, nacionaliniu mastu koordinuojamos žydų paveldo valdymo sistemos. Ypač trūksta aiškumo dėl sinagogų, kapinių bei žudynių vietų priežiūros.

15. Tam, kad galėtų kurti Lietuvos ateitį, žmonės turi suprasti jos praeitį. Siekiant suprasti šiandieninį antisemitizmą ir neleisti tokiems žiauriams aktams kada nors pasikartoti, labai svarbu žinoti apie šimtmečius trunkantį žydų gyvenimą Lietuvoje, taip pat apie tai, kaip Holokaustas paveikė žydų tautybės asmenis ir Lietuvą.

Nuo 1992 m. veikiantis Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (toliau – Centras) užsiima Holokausto Lietuvoje tyrimais, publikuoja šiems tragiškiems įvykiams skirtus

leidinius, straipsnius ir kitus istorijos darbus, vykdo istorinės, mokslinės, analitinės informacijos, dokumentų ir kitų duomenų sklaidą, organizuoja nacionalines ir (ar) tarptautines mokslines konferencijas, seminarus, edukacinius ir kitus renginius. Centras taip pat įgyvendina Draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologijas įstatymo nuostatas, *inter alia* draudžiančias bet kokia forma įamžinti ar atvaizduoti simbolius, kuriais propaguojami totalitariniai, autoritariniai režimai ir jų ideologijos (ar pateikti informaciją, kuria propaguojami totalitariniai, autoritariniai režimai ir jų ideologijos), arba asmenis, kurie veikė ar veikia okupacinėse politinėse, karinėse, represinėse struktūrose arba okupacinės valdžios centrinėse struktūrose ir aktyviai dalyvavo priimančiais sprendimus, turėjusiais įtakos okupacinėms politinėms, karinėms, represinėms struktūroms.

Respublikos Prezidento 1998 m. rugsėjo 7 d. dekretu Nr. 159 „Dėl Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti“ buvo įkurta Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti (toliau – Komisija). Komisijos nariai yra žymūs Lietuvos ir užsienio šalių istorikai bei visuomenės veikėjai, o Komisijos pirmininku paskirtas Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras Emanuelis Zingeris. Komisijai iškeltas tikslas atlikus išsamius tyrimus užpildyti šiuolaikinės Lietuvos istorijos spragas bei šviesti visuomenę apie nusikalstamas nacizmo ir sovietinio komunizmo ideologijas, okupacinių režimų įvykdytus nusikaltimus ir jų padarinius Lietuvos visuomenei bei tarptautinei bendruomenei. Komisija kartu su jai organizuoti veiklą padedančiu Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti sekretoriatu (toliau – Sekretoriatas) šį uždavinį jau virš 27 metų įgyvendina įvairiais būdais: rengia edukacijas ir publikacijas apie totalitarinių režimų nusikaltimus siekiant ugdyti toleranciją, inicijuoja atmintinų istorinių dienų minėjimus Lietuvoje, susijusius su nacių ir sovietų okupacijų tematika, steigia mokyklose, muziejuose ir švietimo centruose tolerancijos ugdymo centrus.

Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejuje ir Kauno IX forto muziejuje įrengtos nuolatinės ekspozicijos, kuriose pristatomi Holokausto įvykiai Lietuvoje: žydų teisių ribojimas, getų steigimas, ginkluotas ir dvasinis pasipriešinimas, žydų žudynės, gelbėjimas ir kitos su tuo susijusios temos. Panerių memorialas skirtas nacių organizuotų ir vykdytų žydų, lenkų, romų didžiausių masinių žudynių atminimui. Samuelio Bako muziejuje Vilniuje veikia nuolatinė ekspozicija „Išsigelbėjęs Lietuvos žydų vaikas pasakoja apie Šoa“. Ekspozicijoje pristatomos nuo Holokausto išgelbėtų 48 vaikų istorijos, 20 istorijų apie žydų gelbėtojus, pateikiami tragediją išgyvenusių vaikų ir gelbėtojų liudijimai. Šie muziejai kasmet aktyviai prisideda prie Holokausto atminimo išsaugojimo, skiria dėmesį šios temos reprezentavimui ir vykdo įvairaus pobūdžio veiklas, renginius ir tyrimus.

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje kasmet organizuojama Tarptautinė Holokausto aukų minėjimo diena. Šios bibliotekos Judaikos kolekcijoje saugomi Vilniaus ir Kauno getų dokumentai, jie yra atviri tyrėjams. Judaikos skaitykla formuoja Holokausto istoriografijos skyrių, ji nuolat pildoma naujausiais Lietuvos ir užsienio tyrimais. Judaikos tyrimų centro specialistai konsultuoja ir bendradarbiauja su istorinės atminties ir Holokausto memorializacijos institucijomis: Komisija, Centru, Telšių Žemaičių muziejumi „Alka“, Šiaulių „Aušros“ muziejumi, Panevėžio ir Kupiškio krašto muziejais. Vilniaus žydų viešoji biblioteka taip pat nuolat organizuoja renginius, diskusijas, susitikimus, edukacijas ir taip skatina tarpkultūrinį dialogą visuomenėje bei žydų kultūros pažinimą.

2016 m. Sekretoriato pastangomis buvo išverstos ir papildytos Lietuvai aktualia medžiaga IHRA Edukacinės darbo grupės parengtos rekomendacijos „Kodėl, ko ir kaip reikia mokytis apie Holokaustą“. 2019 m. IHRA parengė ir patvirtino Mokymo ir mokymosi apie Holokaustą rekomendacijas. Jos išverstos į lietuvių kalbą ir yra naudojamos mokytojų kvalifikacijai kelti.

Mokyklose Holokausto tema dažnai integruojama į istorijos, literatūros, pilietiškumo ugdymo pamokas, o veikloms pasitelkiami filmai, diskusijos, projektiniai darbai. Tokios integruotos veiklos padeda mokiniams giliau suvokti temą, o ne tik ją pažymėti kaip istorinį faktą. Daug kur (pvz., Šiauliuose, Rietave, Kelmėje, Joniškyje, Vilniuje) tai daroma glaudžiai bendradarbiaujant su Sekretoriatu.

Kai kurios mokyklos ieško kūrybiškų būdų įamžinti Holokausto atmintį – organizuoja spektaklius, menines instaliacijas, netradicines pamokas. Šios iniciatyvos padeda mokiniams ne tik suprasti istorinį faktą, bet ir patirti emocinį ryšį, empatiją. Vis daugiau mokyklų bei vietos bendruomenių (pvz., Rietave, Rokiškyje, Jonavos rajone) prisijungia ir prie pasaulinės atminties akcijos „Mes prisimename“ (angl. „*We Remember*“), kurios metu simboliškai pagerbiamos žudynių aukos. Šios iniciatyvos, dažnai įtraukiančios ir mokinius, ir bendruomenės narius, prisideda prie bendros atminimo kultūros formavimo, taip pat prie platesnės žinios apie Holokausto tragediją sklaidimo socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidoje.

ŠMSM duomenimis, Istorijos bendroji programa buvo atnaujinta 2022 m. Bendrojo ugdymo mokyklų 5–12 klasių programose daugiau dėmesio skiriama ne tik Holokaustui, bet ir Lietuvos žydų istorijai iki karo. Istorinių vietų, memorialų, muziejų lankymas numatytas kaip neatsiejama istorijos mokymo dalis (išskirti Holokausto aukų memorialas Paneriuose, Kauno IX fortas). Programoje pristatomos svarbiausios istorinės asmenybės (Abraomas Suckeveris, Ona Šimaitė ir kt.), paaiškintos svarbiausios sąvokos, pvz., getas, pogromas, operatyvinė grupė (vok. *Einsatzgruppe*), kolaborantas, deportacija, antisemitizmas, štetlas, genocidas, Pasaulio tautų teisuolis. Pagal Jad Vašem ir Sekretoriato bendradarbiavimo sutartį nuo 2003 m. seminaruose Jad Vašem institucijoje jau yra dalyvavę 360 mokytojų ir švietimo darbuotojų. Įvairios organizacijos (tarp jų Sekretoriatas, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės) kasmet organizuoja seminarus mokytojams, kitus renginius, kuriuose dalyvauja mokyklų bendruomenės.

Holokausto atmintis savivaldybėse puoselėjama per kasmetinius minėjimus, dažniausiai susijusius su rugsėjo 23 d. – Lietuvos žydų genocido atminimo diena. Šią dieną įvairiuose miestuose (Šiauliuose, Rietave, Rokiškyje, Zarasuose, Kėdainiuose ir kt.) vyksta simboliniai renginiai: aukos pagerbiamos tylos minute, uždegamos žvakės, pagal žydų tradiciją padedami akmenėliai, trumpai papasakojama apie vietos žydų bendruomenes.

Regioniniai muziejai taip pat vis aktyviau įsitraukia į Holokausto temos pristatymą – organizuoja parodas, edukacines veiklas, renka vietos žydų istorijas ir eksponatus. Dalis muziejų bendradarbiauja su žydų bendruomenėmis ar tarptautiniais partneriais plėtojant ekspozicijas (pvz., Kupiškyje, Joniškyje, Anykščiuose).

Daugelyje miestų ir miestelių išlikę memorialiniai objektai: paminklai, Holokausto aukų kapavietės, informaciniai stendai. Šie objektai dažniausiai lankomi minėjimų metu, tačiau jų būklė, prieinamumas ar informatyvumas skiriasi. Kai kur jie atnaujinti ir paženklinėti, kitur – reikalauja dėmesio, kapavietės ir paminklai aptrupėję, tvoros pasenusios, informacijos trūksta arba ji neaiški. Nors vykdomi pavieniai tvarkymo darbai, jie dažnai būna nepakankami ir be ilgalaikės priežiūros plano. Tai ypač pasakytina apie mažesnes gyvenvietes (Vitkiliai, Rietavas, Kupiškis, Ignalina). Vilniuje ypatingo dėmesio reikalauja Panerių memorialas.

Vis dažniau vykdomi projektai, skirti Pasaulio tautų teisuolių atminimui: įamžinamos konkrečių žmonių istorijos, rengiami susitikimai su jų palikuonimis, kuriami leidiniai ar vaizdo medžiaga. Tai padeda švietimui remtis asmeniniais pavyzdžiais, kurie daug paveiklesni nei vien statistika. Teisuolių tema palaipsniui tampa tiltu tarp istorijos ir etikos ugdymo, bet vis dar nepakankamai akcentuojama kaip ugdymo priemonė – nors tai galėtų būti labai paveikus būdas kalbėti apie moralinę drąsą ir atsakomybę.

Kartu pažymėtina, kad daugelyje savivaldybių Holokaustas paminimas tik sukaikus kalendorinėms datoms, todėl Holokausto atmintis nėra organiškai integruota į mokymo procesą ar bendrą istorinį ugdymą. Pavyzdžiui, Vilniuje, kur vykdomos kokybiškos edukacinės veiklos, vis dar trūksta viešojoje erdvėje nuosekliai integruotos Holokausto atminties infrastruktūros, kuri jungtų atminties vietas į bendrą naratyvą. Nors kai kurios vietos (pvz., Paneriai) lankomos, trūksta aiškiai pažymėto edukacinio maršruto po žydų istorijai svarbias Vilniaus miesto vietas.

Mokytojams ir ugdymo įstaigoms vis dar trūksta metodinių žinių, kaip kalbėti apie Holokaustą ne tik kaip apie istoriją, bet ir kaip moralinę patirtį. Dėl šios priežasties švietimas kartais tampa formalus, o ne paveikus. Mokinius sunku įtraukti į Holokausto atminties veiklas, jei jos pateikiamos

neaktualizuotai ar be kontekstinių sąsajų su dabartimi. Formalaus pobūdžio minėjimai nesukelia emocinio atgarsio, todėl būtina ugdyti per patyrimą, kūrybą ir dialogą. Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės nuomone, ir švietimo, ir kultūros įstaigoms trūksta bendro nacionaliniu lygmeniu koordinuojamo požiūrio į Holokausto atminties ugdymą, o tai mažina galimybes dalytis metodine pagalba, patirtimi, įgyvendinti bendrus projektus.

Vertinant su Holokausto tema susijusius mokslinius tyrimus ir švietimo programas (Lietuvoje jos pradėtos kurti po Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d.), matomas akivaizdus atotrūkis tarp Vakarų Europos ir Lietuvos vykdomų tyrimų kokybės bei Holokausto sampratos gylio. Be to, Holokausto tyrimai finansuojami nepakankamai, duomenys apie Holokausto aukas ir žudynėse dalyvavusius asmenis nėra sistemingai renkami ir viešinami. Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė atkreipia dėmesį, kad nėra konkrečios atsakingos institucijos, kuri koordinuotų sistemingus Holokausto tyrimus, rinktų ir sistemintų duomenis apie nužudytųjų, jų žudikų ir kolaborantų (talkininkų) tapatybes, bendradarbiautų su tarptautiniais tyrimų centrais ir archyvais.

16. Romai, kaip ir žydai, buvo viena iš labiausiai per Antrąjį pasaulinį karą nukentėjusių bendruomenių Lietuvoje. Manoma, kad per okupaciją žuvo apie trečdalis Lietuvos romų, šimtai buvo deportuoti dirbti į karines gamyklas ir koncentracijos stovyklas. Romų genocidas ilgai buvo nematoma ir neįgarsinta Lietuvos istorijos dalis, o tai prisidėjo prie romų socialinės, kultūrinės ir istorinės marginalizacijos.

Lietuvos gyventojų surašymo duomenys rodo, kad 2021 m. Lietuvoje gyveno 2 251 romas (0,08 proc. visų gyventojų), iš jų 24,3 proc. gyveno Vilniuje. Romų gyventojų struktūra pasižymi išskirtinėmis savybėmis. Palyginti su lietuvių ir kitų tautinių bendrijų demografinė struktūra, atpažįstama santykinai didelė jauno amžiaus gyventojų dalis ir santykinai maža vyresnio amžiaus gyventojų dalis. Taip pat tarp romų tautybės Lietuvos gyventojų didesnę dalį populiacijos sudaro moterys: 2021 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, moterys sudarė 52,6 proc. visos romų populiacijos, atitinkamai vyrai – 47,4 proc.

Tarp romų tautybės gyventojų beveik nebuvo asmenų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą (mažiau nei 1 proc.), o tarp lietuvių tautybės gyventojų šis rodiklis siekė 20,3 proc. Pagrindinį ir aukštesnį nei pagrindinį išsilavinimą turinčių romų dalis išliko gana stabili (apie 45 proc.). Visgi daugiau negu 70 proc. romų tautybės gyventojų turėjo žemesnį nei vidurinį išsilavinimą. Nepaisant to, Lietuvos visuotinių surašymų duomenys rodo, kad nuo 2001 iki 2021 m. raštingų ir pradinį išsilavinimą įgijusių romų dalis bendroje romų populiacijoje didėjo (nuo 31 iki 47 proc.). 2015–2020 m. pagerėjo ir romų tautybės vaikų, lankančių ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programas, rodikliai, romų moksleiviai tolygiau pasiskirstė pagal klases bendrojo ugdymo mokyklose, padaugėjo besimokančių vyresnių nei 16 metų asmenų, bet dalyvavimas formaliojo švietimo programose vis dar nepakankamas.

2019 m. atlikto epidemiologinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad romų tautybės gyventojų sveikatos rodikliai prastesni nei kitų tautybių gyventojų Lietuvoje. Su gyventojų surašymu susieti mirtingumo tyrimo duomenys rodo, kad romų tautybės vyrų (sulaukusių 20 metų) vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė buvo 11,83 metų trumpesnė negu lietuvių tautybės vyrų, o romų tautybės moterų (sulaukusių 20 metų) tikėtina gyvenimo trukmė buvo 7,71 metų trumpesnė negu lietuvių tautybės moterų.

Pastaraisiais metais romų padėtis švietimo, aprūpinimo būstu ir sveikatos apsaugos srityse šiek tiek pagerėjo, bet skurdo rizikos lygis nepasikeitė – absoliuti dauguma romų tautybės asmenų (96 proc.) gyvena žemiau skurdo ribos. 2019 m. „Eurobarometro“ apklausos duomenimis, net 42 proc. respondentų sutiko, kad trūkumu įsidarbinant gali būti laikomas kandidato buvimas romu.

Šie duomenys rodo poreikį daugiau priemonių orientuoti į vaikus ir jaunimą, darbingo amžiaus žmones, tikslingai planuoti veiksmus, vertinant unikalią romų tautybės moterų ir vyrų patirtį, planuoti bei įgyvendinti užimtumo didinimo priemones, daugiau dėmesio skirti romų kultūrinių veiklų rėmimui ir įgyvendinimui, taip pat kovai su antičigonizmo apraiškomis ir neigiamais stereotipais.

2023 m. Lietuvos žmogaus teisių centro tyrimas „Lietuvos nediskriminavimo politika: romų ir žydų bendruomenių atvejai“ atskleidė, kad, vertinant visuomenės nuostatas ir socialinius rodiklius, romai tebėra viena pažeidžiamiausių mažumų grupių Lietuvoje. Nuo 2005 m. kasmet yra atliekama ir gausiai viešojoje erdvėje aptariama Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Etninių tyrimų skyriaus ir NVO VšĮ Diversity Development Group reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa „Visuomenės nuostatos etninių, religinių, migrantų ir kitų socialinių grupių atžvilgiu Lietuvoje“, matuojanti žmonių (ne)norą gyventi kaimynystėje, dirbti vienoje darbovietėje ir nuomoti būstą tam tikroms asmenų grupėms. Kiekvienais metais daugiausia apklaustųjų nenorėjo gyventi kaimynystėje su romais ir iš įkalinimo įstaigų grįžusiais asmenimis, o dirbti apklaustieji nenorėjo su asmenimis su psichikos negalia ir romais.

Dr. Giedrės Blažytės atlikto tyrimo „Visuomenės nuostatos etninių ir religinių grupių atžvilgiu: 2022 m.“ duomenys atskleidė, kad net 51,1 proc. respondentų požiūris į romus per pastaruosius penkerius metus arba labai pablogėjo, arba greičiau pablogėjo, nei pagerėjo.

2024 m. į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą asmenys bendrai kreipėsi 136 kartus dėl lygių galimybių (ne)užtikrinimo kilmės pagrindu, 156 – dėl kalbos, 131 – dėl rasės, 140 – dėl etninės priklausomybės, 177 – dėl tautybės. Bet, kaip ir kitais metais, rečiausiai kreipiamasi dėl rasės, kilmės, tikėjimo ir religijos pagrindų. 2024 m. gautas 261 skundas dėl galimos diskriminacijos, iš jų vos 29 skundai dėl galimos diskriminacijos dėl asmens rasės, tautybės, kalbos, kilmės, etninės priklausomybės ir (arba) pilietybės. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba atliko 5 tyrimus savo iniciatyva.

Nors romai ir patiria didelę diskriminaciją, jų bendruomenės į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą beveik nesikreipia. Kaip ir ankstesniais metais, gauta romų tautybės asmenų kreipimusi dėl galimo priekabiavimo medicinos įstaigose. Nustatyti du pažeidimai vartotojų teisių apsaugos srityje: vienas dėl rasės, tautybės ir kilmės, kitas – dėl tautybės ir kilmės.

2019 m. atlikto tyrimo žydų ir romų tautybės respondentai vardijo panašias nesikreipimo į institucijas priežastis: nežinojimas, kur kreiptis ir (ar) kad galima kreiptis; sudėtingi procedūriniai veiksmai; nepasitikėjimas teisėsaugos institucijomis; antrinė viktimizacija; nesitikėjimas, kad incidentas bus tinkamai ištirtas, o pažeidėjai nubausti; pažeidėjų keršto baimė; incidento nuvertinimas ir (ar) laikymas sukėlusiu per menką žalą. Žydų tautybės respondentai minėjo teisėsaugos institucijų nepasirengimą reaguoti į tokius nusikaltimus, nežinojimą, kaip tirti, ir nepakankamas žinias apie žydų istoriją, kultūrą ir antisemitizmą, o romų tautybės informantai papildomai teigė, kad nepraneša apie patirtą neapykantą dėl socialinės atskirties, neraštingumo problemų, gėdos dėl patirtų išgyvenimų, sistemiškos tinkamos pagalbos nebuvimo, taip pat dėl to, kad „problemas išsprendžia patys“.

Svarbu pabrėžti, kad net tada, kai asmenys praneša apie galimai įvykdytus neapykantos nusikaltimus, Lietuvos teisėsaugos institucijos, tirdamos šiuos incidentus, dažnai juose neidentifikuoja antisemitizmo ar antičigonizmo bruožų. Taip ne tik iškraipoma neapykantos nusikaltimų statistika šalyje, bet ir stiprėja nurodytų grupių atstovų nepasitikėjimas institucijų veikla, didėja tikimybė, kad jie nesikreips į policiją ir bus sudėtingiau užtikrinti jų teises.

Romų tautybės asmenys patiria neapykantą tiek žodinių užgauliojimų, grasinimų, tiek fizinio smurto forma. Neretai romai yra lengvai atpažįstami dėl savo išvaizdos ir drabužių, todėl ši bendruomenė yra nuolatinis neapykantos taikiny. 2019 m. atlikto Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita teigia, kad neapykantos kalba ir nusikaltimai veši visose gyvenimo srityse: tarpasmeniniuose, kaimynų, vietos gyventojų santykiuose, viešose vietose (gatvėje), oficialiose institucijose, socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidoje. Pasak informantų, ypač įžeidūs yra stereotipai ir romus menkinantys pasakymai, taip pat socialiniuose tinkluose rašomi neigiami komentarai apie romus arba kai žiniasklaidoje aprašant įvykius akcentuojama romų tautybė, bet ne įvykis.

Romų diskriminacija dažnai ne tik tiesioginė, bet ir viešai toleruojama. Be to, esminė romų bendruomenės skirtis tiek nuo kitų tautinių bendruomenių, tiek nuo kitų visuomenės mažumų grupių yra ta, kad bendruomenės padėtis yra sudėtinga, vertinant praktiškai visus socialinius rodiklius, ir

bendruomenė patiria tam tikrą socialinę atskirtį. Tad nepakanka žvelgti į romus kaip į etninę mažumą, nes su romų etniškumo stigma yra susipynę itin daug kitų dėmenų: gyvenimas skurde ar ant skurdo rizikos ribos; diskriminacija darbo rinkoje; patirtis įkalinimo įstaigoje; buvimas vieniša daugiavaikė moterimi; menkas išsilavinimas.

Nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo priimti ir įgyvendinti keli romų integracijos į Lietuvos visuomenę veiksmų planai. Tyrime „Lietuvos nediskriminavimo politika: romų ir žydų bendruomenių atvejai“ konstatuojama, kad, apžvelgus visus romų integracijos į Lietuvos visuomenę planus, galima daryti išvadą, kad juose trūksta priemonių sociologinių tyrimų apibrėžtoms konkrečioms problemoms spręsti ir konkrečių rodiklių, kuriais būtų galima pagrįsti planų įgyvendinimą ir progresą. Kadangi nemažai esminių problemų neišspręsta iki šiol, romų nediskriminavimo politika nelaikytina veiksminga.

TMD direktoriaus 2023 m. gruodžio 29 d. įsakymu Nr. IV-58 „Dėl Romų integracijos į Lietuvos visuomenę priemonių plano 2022–2023 m. patvirtinimo“ patvirtintas ir pradėtas įgyvendinti Romų įtraukties iki 2030 metų veiksmų planas, kurio tikslas – skatinti romų lygybę, socialinę įtrauktį ir aktyvų dalyvavimą. Į nurodytą planą įtrauktas veiklas įgyvendina SADM, Sveikatos apsaugos ministerija, ŠMSM, VRM, Kultūros ministerija, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Nacionalinė švietimo agentūra, TMD, Užimtumo tarnyba prie SADM, savivaldybės, Romų visuomenės centras.

Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2024 m. gegužės 15 d. sprendimu patvirtinta Vilniaus romų įtraukties į visuomenę 2024–2026 metų programa, kurios pagrindinis tikslas – užtikrinti Vilniaus romų bendruomenės narių įtrauktį apimant visas gyvenimo sritis.

2024 m. IHRA parengė ir patvirtino rekomendacijas dėl mokymo ir mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu. Šios rekomendacijos 2025 m. yra išverstos į lietuvių kalbą, jos naudojamos mokytojų kvalifikacijai kelti.

17. Visuomenės požiūris į LGBTIQ+ asmenis, nors ir keičiasi, išlieka nepalankus. Pasiekimai užtikrinant LGBTIQ+ asmenų teises kasmet matuojami sudarant Europos vaivorykštės žemėlapi (angl. *Rainbow Europe Map*). 2024 m. Lietuva jame iš 36 vietos pakilo į 35-ąją, surinkusi 28 proc. (100 proc. reikštų, kad LGBTIQ+ asmenys turi visišką lygybę su kitais bendrapiliečiais indekso matuojamose srityse). Tarptautinės organizacijos „Transgender Europe“ sudarytame „Trans Rights“ žemėlapyje ir indekse šiuo metu Lietuva vertinama 4 balais iš 30 galimų balų, o „Trans Health“ žemėlapyje ir indekse Lietuvos pasirengimas suteikti reikiamas sveikatos priežiūros paslaugas translyčiams asmenims vertinamas 2 balais iš 12 galimų balų.

2024 m. „Eurobarometro“ apklausa parodė, kad Lietuvoje padaugėjo žmonių, manančių, jog šalyje egzistuoja diskriminacija dėl translytiškumo (nuo 36 iki 46 proc.) ir interseksualumo (nuo 28 iki 40 proc.). ES pagrindinių teisių agentūra 2024 m. publikavo LGBTIQ+ žmonių patirtis Europoje atskleidžiantį tyrimą. Jo duomenimis, 47 proc. Lietuvos respondentų per vienus metus iki apklausos jautėsi diskriminuojami bent vienoje iš kasdienio gyvenimo sričių (pvz., lankantis kavinėje, restorane, ligoninėje ar parduotuvėje), 20 proc. jautėsi diskriminuojami darbe ar ieškodami darbo. 58 proc. teigė patyrę priekabiavimą. 67 proc. tyrime dalyvavusių LGBTIQ+ žmonių iš Lietuvos dažnai arba visada vengia laikytis už rankų su tos pačios lyties partneriu ar partnere. 72 proc. tyrimo dalyvių teigimu, mokykloje teko kęsti patyčias, įžeidimus ir grasinimus dėl savo seksualinės orientacijos. 66 proc. tvirtina, kad jų mokykloje LGBTIQ+ problemos niekada nebuvo aptartos.

2022–2023 m. Lietuvos gėjų lygos atliktos moksleivių apklausos duomenys rodo, kad 2022 m. nesaugumo jausmas mokykloje dėl seksualinės orientacijos (palyginti su 2017 m.) išaugo 11,4 proc. Net 64 proc. apklaustų LGBTIQ+ moksleivių teigė, kad mokykloje labai dažnai arba dažnai girdi homofobiškus komentarus, tačiau tik 34,1 proc. nurodė, kad mokytojai reaguoja į tokius pasisakymus. Vos 0,7 proc. apklaustųjų pripažino gavę naudingą mokyklos darbuotojų pagalbą susidūrus su patyčiomis.

Kauno technologijos universiteto Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakulteto Savivaldos mokymo centro mokslininkų dr. Vytauto Valentinavičiaus, prof. dr. Ramintos Pučėtaitės ir Jolantos Vaičiūnienės tyrimas, vykdytas nuo 2024 m. balandžio 15 iki gruodžio 31 d. įgyvendinant

projektą „Efektyvesnė LGBTIQ+ teisių apsauga stiprinant tarpinstitucinį bendradarbiavimą“, išskyrė LGBTIQ+ teisių užtikrinimo problemas švietimo, socialinės apsaugos, teisėsaugos, kultūros ir sveikatos apsaugos srityse. Remiantis gautais rezultatais, nurodyta stiprinti lygias galimybes ir žmogaus teisių standartus įgyvendinant analitines, advokacijos bei šviečiamąsias veiklas. Tyrimas taip pat atskleidė, kad nors nacionalinės teisės aktai sudaro pagrindą lygioms galimybėms užtikrinti, juos įgyvendindamos savivaldybės dažnai susiduria su reikšmingomis kliūtimis, tokiomis kaip riboti ištekliai, kompetencijų trūkumas, sisteminio požiūrio į lygių galimybių ir nediskriminavimo principų integravimą stoka. Minėtas tyrimas parodė, kad dauguma savivaldybių orientuojasi į bendrus lygių galimybių užtikrinimo ir diskriminacijos prevencijos tikslus, tačiau šie procesai nėra sistemiški, nuoseklūs ir kompleksiški. LGBTIQ+ asmenų specifiniai poreikiai dažniausiai nėra vertinami, o tai lemia minimalų dėmesį šiai grupei savivaldybių strateginiuose planavimo dokumentuose.

Taigi Lietuvos savivaldybėse lygių galimybių ir nediskriminavimo principai įgyvendinami vis dar fragmentiškai ir nenuosekliai. Norint užtikrinti LGBTIQ+ asmenų socialinę įtrauktį, jų teises ir patenkinti poreikius, prioritetą būtina teikti, be kita ko, ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimui šioje srityje.

2024 m. birželio–lapkričio mėn. Europinio tinklo prieš nusikalstamumą ir terorizmą (angl. *European Network Against Crime and Terrorism*, toliau – ENACT) projekto komanda Lietuvoje atliko tyrimą, siekdamą įvertinti esamas paslaugas, skirtas prieš LGBTIQ+ nukreiptų neapykantos nusikaltimų aukoms, ir išanalizuoti sisteminės reakcijas. Tyrimo autorių vertinimu, nė viena iš paramos aukoms tarnybų Lietuvoje (jų yra 23) specialiai nesprenžia LGBTIQ+ asmenų poreikių. Aukoms nesuteikiama teisiškai privaloma informacinė medžiaga ne lietuvių kalba. Sudėtingos biurokratinės procedūros ir prastas tarpinstitucinis koordinavimas sukuria kliūtis gauti paramą. Profesinis perdegimas ir riboti ištekliai stipriai veikia paslaugų kokybę, jas teikiančių asmenų motyvaciją. ENACT tyrimas atskleidė galias sisteminės spragas ir institucines problemas aukų apsaugos ir paramos mechanizmuose, taip pat tai, kad nuolatinis priešiškus privertė LGBTIQ+ bendruomenę pasitelkti nerimą keliantį įveikos mechanizmą, t. y. nevalingą diskriminacijos priėmimą kaip neišvengiamą kasdienio gyvenimo dalį.

Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintus nediskriminavimo principus įgyvendinant praktiškai, susiduriama su reikšmingais iššūkiais, o Lietuvos progresas LGBTIQ+ teisių užtikrinimo srityje yra laipsniškas, bet netolygus ir dažnai lemiamas teismų sprendimų. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2019 m. priėmė nutarimą dėl neutralios šeimos sąvokos pripažinimo, 2024 m. gruodžio 18 d. – nutarimą, kuriuo pripažino Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatą, draudžiančią nepilnamečiams skleisti informaciją, „kuria niekinamos šeimos vertybės“ ir skatinama LGBTIQ+ šeimos samprata, prieštaraujančia Konstitucijai, 2025 m. balandžio 10 d. – nutarimą, kuriuo pripažino draudimą pasinaudoti pagalbiniu apvaisinimu vienišoms moterims ir nesusituokusioms poroms prieštaraujančiu Konstitucijai.

Nors dar 1993 m. Lietuvoje panaikintas homoseksualių santykių kriminalizavimas, bet vis dar nepriimtas įstatymas, kuris reglamentuotų partnerystės įregistravimo tvarką ir vienalyčių asmenų šeiminių santykių teisinį reguliavimą. Kartu pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2025 m. balandžio 17 d. priėmė nutarimą, kuriuo pripažino prieštaraujančia Konstitucijai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) nuostatą, kad partnerystę galima sudaryti tik tarp skirtingų lyčių asmenų, taip pat Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 28 straipsnio nuostatą, pagal kurią CK trečiosios knygos XV skyriaus normos dėl bendro asmenų gyvenimo neįregistravus santuokos įsigalioja nuo įstatymo, reglamentuojančio partnerystės įregistravimo tvarką, įsigaliojimo momento. Konstitucinis Teismas nutarime pašalindamas teisės aktų spragą pažymėjo, kad tol, kol įstatymų leidėjas nėra nustatęs partnerystės įregistravimo tvarkos, asmenų teisė į partnerystę (jos registravimą) gali būti įgyvendinama kreipiantis į teismą įstatymų nustatyta tvarka.

18. Dar 2013 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 33 000 užsieniečių, t. y. 1,1 proc. visos gyventojų populiacijos (Lietuvos Respublikos gyventojų registro ir Užsieniečių registro duomenys), o 2025 m. sausio 1 d. – 217 988 užsieniečiai (7,52 proc.) (Migracijos departamento prie VRM duomenys). Pasiekiami visuomenės požiūrio į pabėgėlius ar migrantus tyrimai rodo, kad Lietuvos gyventojai sunkiai priima užsieniečius į savo bendruomenes, o tai tampa viena iš pagrindinių kliūčių jiems integruotis į Lietuvos visuomenę.

2024 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba inicijavo reprezentatyvią visuomenės apklausą apie Lietuvos gyventojų požiūrį į migrantus „Ksenofobija Lietuvoje“. Apklausoje buvo teiraujamasi apie žmones, kurie atvyko iš ne ES valstybių narių ir šiuo metu ES gyvena legaliai. Pusės apklausos dalyvių nuomone, imigrantai daro teigiamą poveikį Lietuvos ekonomikai. Šis skaičius bėgant metams nekinta – 71 proc. apklaustųjų taip manė ir 2017 m. „Eurobarometro“ apklausoje. Vis dėlto apklausos rezultatai parodė, kad ksenofobinės nuostatos stiprėja: net 44 proc. apklaustųjų mano, kad imigrantai atima darbo vietas iš darbuotojų lietuvių. Turinčių tokią nuomonę padaugėjo – 2017 m. taip manė 37 proc. apklaustųjų. Daugiau nei pusė (57 proc.) apklaustųjų imigrantus laiko našta Lietuvos socialinių paslaugų sistemai. Vos 29 proc. respondentų sutiktų būstą nuomoti juodaodžiui, apie trečdalis (34 proc.) – lietuviškai nekalbančiam nuomininkui. Apklausoje rezultatai rodo didesnę palaikymą tik žmonėms iš Ukrainos – jiems išnuomoti būstą sutiktų daugiausia (46 proc.) apklausos dalyvių.

Tyrimas „Ksenofobija Lietuvoje“ parodė, kad daugėja manančių, jog imigrantai žiniasklaidoje nušviečiami pernelyg teigiamai – jų dalis 2024 m., palyginti su 2017 m., padidėjo nuo 10 iki 18 proc. Mažesnę dalis žmonių jaustųsi patogiai, jeigu imigrantas būtų jų tiesioginis vadovas, – taip manančių respondentų dalis sumažėjo nuo 68 proc. 2017 m. iki 48 proc. 2024 m. Tyrimo rezultatai nurodo potencialiai didesnę neapykantos kalbos pavojų ir augančius manipuliatyviuosius naratyvus migrantų atžvilgiu, islamofobines nuotaikas.

Priimančiosios valstybės kalbos mokėjimas laikomas vienu iš svarbiausių sėkmingos integracijos elementų ir pagrindiniu svertu didinant pabėgėlių ir migrantų savarankiškumo lygį, siekiant skatinti socialinę įtrauktį. Be to, tyrimo „Ksenofobija Lietuvoje“ duomenimis, net 91 proc. apklaustųjų teigia, kad leidimą gyventi Lietuvoje gavę imigrantai privalo išmokti valstybinę kalbą.

Per 2023–2024 m. Tautinių bendrijų namų organizuotuose valstybinės kalbos kursuose dalyvavo beveik 2 000 kitakalbių, sudarytos 108 grupės. Iš jų ukrainiečiai sudaro apie 90 proc. Nuo 2024 m. birželio iki 2025 m. balandžio 11 d. vykdytas projektas „Lietuvių kalbos kursai žmonėms, pabėgusiems iš Ukrainos dėl Rusijos agresijos karo prieš Ukrainą“. Pagal šį projektą kursus rengė Vilniaus universitetas, Kauno technologijos universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, „Kazimiero Simonavičiaus universitetas“, Mykolo Romerio universitetas, kitos įstaigos. Klaipėdos universitete lietuvių kalbos mokėsi daugiau nei 600 ukrainiečių. Iki šio projekto pabaigos planuota lietuvių kalbos mokytis apie 1 600 ukrainiečių. Organizacijos „IOM Lietuvoje“ Migracijos informacijos centre pernai kursus baigė 347, Klaipėdos tautinių kultūrų centre – 210 Ukrainos karo pabėgėlių. Lietuvių kalbos kursus ukrainiečiams rengia Lietuvos Raudonasis Kryžius, Lietuvos Caritas ir maltiečiai.

Valstybinės kalbos inspekcijos duomenimis, Ukrainos piliečių, norinčių mokytis lietuvių kalbos, nuolat daugėja. 2024 m. Užimtumo tarnybos prie SAM finansuojamus kursus baigė 4 089 mūsų šalyje gyvenantys užsieniečiai, iš jų – 2 891 ukrainietis. Akivaizdu, kad Lietuvai trūksta migrantų integracijos strategijos: lietuvių kalbos mokoma chaotiškai ir nepakankamai, trūksta lietuvių kalbos kursų, kartu su lietuvių kalba nėra mokoma Lietuvos visuomenės vertybių, kultūros, papročių.

Migrantai susiduria ir su administracinėmis problemomis (pvz., trūksta rekomendacijų, kaip Lietuvoje taikomas užsieniečio pasas). Atvykę asmenys dažniausiai gyvena uždaroje kultūrinėje erdvėje ir, nors jų bendruomenėse vyksta daug kultūrinių renginių, jie nėra integruoti į lietuviškus renginius (dainų šventės, miestų dienas ir pan.).

Visuomenės požiūris yra labai svarbus socialinės integracijos aspektas, kuris kuria draugišką integracijos aplinką tiek vietos bendruomenių, tiek nacionaliniu lygmenimis. Atsižvelgiant į tai, būtina skatinti pabėgėlių ir migrantų, atvykusių į Lietuvą, kalbinę ir sociokultūrinę integraciją, aktyvų pilietinį dalyvavimą, kad ne tik būtų sumažinta jų socialinė ir kultūrinė izoliacija, bet ir plėtojamas tarpkultūrinis dialogas bei skatinama tolerancija ir solidarumas su pabėgėliais ir migrantais. Todėl reikalingos ir atitinkamos priemonės bei veiksmai, siekiant pakeisti požiūrį į pabėgėlius ir migrantus (pvz., jau dabar komunikacijos strategijai ir pagal ją įgyvendinamai komunikacijos kampanijai, siekiant gerinti visuomenės nuostatas skirtingų kultūrų, religijų, tautybių atstovų atžvilgiu, skirta 650 tūkst. eurų 2025 m. ir 600 tūkst. eurų 2026 m.).

III SKYRIUS VEIKSMŲ PLANO ĮGYVENDINIMAS IR FINANSAVIMAS

19. Įgyvendinus Planą planuojama pasiekti šiuos pagrindinius kokybinius rodiklius (matuojamus pagal Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Etninių tyrimų skyriaus ir NVO VšĮ Diversity Development Group atliktų Lietuvos gyventojų apklausos „Visuomenės nuostatos etninių, religinių, migrantų ir kitų socialinių grupių atžvilgiu Lietuvoje“ arba Kovos su šmeižtu lygos pasaulinio antisemitizmo indekso duomenis):

Rodiklis	2025 m.	2030 m.
Lietuvos gyventojų, nenorinčių gyventi kaimynystėje su romais, dalis (proc.)	59	50
Lietuvos gyventojų, nenorinčių gyventi kaimynystėje su homoseksualiais asmenimis, dalis (proc.)	45	40
Lietuvos gyventojų, nenorinčių gyventi kaimynystėje su musulmonais, dalis (proc.)	51	45
Lietuvos gyventojų, nenorinčių gyventi kaimynystėje su kitos rasės (odos spalvos) asmenimis, dalis (proc.)	18	18
Lietuvos gyventojų, manančių, kad žydai turi per daug įtakos globaliems reikalams, dalis (proc.)	48	40

Plano įgyvendinimo veiksmai, jų vertinimo kiekybiniai rodikliai, pagrindiniai vykdytojai ir dalyvaujančios organizacijos, institucijos (toliau – atsakingi vykdytojai), taip pat įgyvendinimo laikotarpiai nurodyti Plano priede.

20. Planas įgyvendinamas iš Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių biudžetuose atitinkamoms valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms, atsakingoms už Plano priemonių įgyvendinimą, patvirtintų bendrųjų asignavimų ir iš ES struktūrinių fondų lėšų, taip pat iš kitų teisėtų finansavimo šaltinių.

Plano veiksmai, kuriems reikalingi papildomi asignavimai, vykdomi, jeigu tokie papildomi asignavimai numatyti, arba, jei yra galimybė, iš kitų valdytojams numatytų asignavimų.

21. Atsakingiems vykdytojams rekomenduojama priemonės įgyvendinti bendradarbiaujant tarpusavyje ir su lygių galimybių kontrolieriumi, Seimo kontrolieriais, NVO, socialiniais partneriais, Lietuvos aukštosiomis mokyklomis.

22. Atsakingi vykdytojai kiekvieniems metams pasibaigus, iki kitų metų kovo 31 d., raštu pateikia Vyriausybės paskirtam subjektui, koordinuojančiam Plano įgyvendinimą, informaciją apie Plano įgyvendinimo eigą ir rezultatus, atsižvelgdami į patvirtintas Plano priemones, joms vykdyti numatytus asignavimus ir vertinimo kriterijus bei jų reikšmes.

23. Vyriausybės paskirtas subjektas, koordinuojantis Plano įgyvendinimą, teikia atsakingiems vykdytojams rekomendacijas dėl Plano įgyvendinimo, prireikus – teikia teisės aktų nustatyta tvarka Vyriausybei ir (arba) Ministrui Pirmininkui pasiūlymus dėl Plano keitimo, taip pat kartą per metus

skelbia informaciją apie Plano priemonių įgyvendinimo eigą (Plano priemonių finansavimą, įgyvendinimo rezultatus, problemas, iššūkius, pasiektas įgyvendinimo kriterijų reikšmes, viešinimą) savo interneto svetainėje.

24. Atsakingi vykdytojai informuoja visuomenę apie įgyvendinant Planą planuojamus renginius, projektus ir atitinkamų priemonių įgyvendinimą, nuolat skelbdami informaciją savo interneto svetainėje.
